

**CHAQALOQLIK DAVRIDA PSIXOLOGIK RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI
SENSOR VA PERSEPTIV HAMDA KOGNITIV RIVOJLANISH PREDMETLAR
BILAN O'YNASH HISTUYG'UNING O'SISHI YOKI JONLANISH
KOMPLEKSILARIN ORGANISH**

Turdimuratova Nesibeli Bazarbay qizi

Karakalpak State University named after Berdak

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14570988>

Annotatsiya. Mazkur mavzu chaqaloqlik davrida psixologik rivojlanishning muhim jihatlarini o'rganishga bag'ishlanadi. Unda bolaning sensor va perseptiv rivojlanishi, ya'ni idrok va sezgi a'zolari orqali atrof-muhitni qabul qilish jarayonlari tahlil qilinadi. Shuningdek, kognitiv rivojlanish, ya'ni fikrlash, xotira va idrok kabi aqliy jarayonlarning shakllanish bosqichlari yoritiladi. Predmetlar bilan o'ynash orqali bola dunyoni kashf etishi, muvofiqlashtiruvchi ko'nikmalarni rivojlantirishi va o'z hissiyotlarini ifoda etish qobiliyatini oshirishi kòrsatiladi.

Kalit so'zlar: chaqaloq, g o'dak, sensor, perseptiv, kognitiv rivojlanish.

**FEATURES OF PSYCHOLOGICAL DEVELOPMENT DURING INFANCY INCLUDE
SENSORY AND PERCEPTUAL AND COGNITIVE DEVELOPMENT, PLAYING WITH
OBJECTS, GROWTH OF EMOTIONS, OR LEARNING OF ANIMATION
COMPLEXES**

Abstract. This topic is dedicated to exploring the key aspects of psychological development during infancy. It examines sensory and perceptual development, focusing on how infants perceive and process the environment through their senses. Additionally, it highlights the stages of cognitive development, such as the formation of thinking, memory, and perception. The role of playing with objects is emphasized as a way for infants to discover the world, develop coordination skills, and express their emotions.

Keywords: infant, baby, sensory, perceptual, cognitive development.

**ОСОБЕННОСТИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ В МЛАДЕНЧЕСКОМ
ВОЗРАСТЕ: СЕНСОРНОЕ, ПЕРЦЕПТИВНОЕ И КОГНИТИВНОЕ РАЗВИТИЕ,
ИГРА С ПРЕДМЕТАМИ, ЭМОЦИОНАЛЬНЫЙ РОСТ И ИЗУЧЕНИЕ
КОМПЛЕКСА ОЖИВЛЕНИЯ**

Аннотация. Данная тема посвящена изучению ключевых аспектов психологического развития в младенческом возрасте. В ней рассматривается сенсорное и перцептивное развитие, то есть процессы восприятия и принятия окружающего мира через органы чувств. Также освещаются этапы когнитивного развития, такие как формирование мышления, памяти и восприятия. Подчеркивается, что через игру с

предметами ребенок открывает для себя мир, развивает координационные навыки и способность выражать свои эмоции.

Ключевые слова: младенец, грудничок, сенсорное, перцептивное, когнитивное развитие.

Chaqaloq tug'ilgandayoq amalda qo'llashga tayyor bo'lgan sensor va harakat malaka instinktlariga ega bo'ladi, bu uning olamga moslashib olib o'z rivojlanishida tezgina o'sib ketishga yordam beradi. Chaqaloqda tug'ilganidan boshlab, masalan, ko'pgina murakkab harakatlar, asosan organizmni yetilish jarayonida genetik berilgan dastur asosida, shuningdek, reflektor, ya'ni bu harakatlar dasturi kaliti sifatida kodlangan o'ziga xos ichki va tashqi rag'batlar ta'sirida hayotining birinchi soatlaridan keyin maxsus tayyorgarliksiz, darhol yuzaga keladi. Go'daklik davri inson hayotidagi organik ehtiyojlarini kislorodga, ovqatga, issiq yoki sovuqqa) qondirishga nisbatan yo'naltirilgan xatti-harakatlarning tug'ma, instinktiv shakllari sof holda kuzatiladiganyagona davr hisoblanadi. Insonga xos bo'lgan xatti-harakatlarni va yangi tajribalarni egallash uchun beqiyos imkoniyatlarning borligi go'dak yoshidagi bolalarning asosiy xususiyatlaridandir. Organik ehtiyoj laming yetarli darajada qondirib borilishi, to'g'ri tashkil etilgan kun tartibi, rejim va to'g'ri tarbiya natijasida bola psixik rivojlanishi uchun asos bo'ladigan taassurotlarga ega bo'lishiga, harakatga, muloqotga, nisbatan yangi turdagi ehtiyojlar turkumi yuzaga kelishiga sabab bo'ladi. Bola tug'ilishining birinchi haftasidanoq, uning ko'rish va eshitish sezgilari jadal sur'atda rivojlanadi.

Tug'ruqxonalarda bolalar hayotlarini birinchi kunidayoq kunduzgi yorug'lik tushib turgan deraza tarafiga yuzi bilan instinktiv buriladi. O'tkazilgan tadqiqotlardan aniqlandiki, tug'ilganiga bir yarim sutka bo'lgan bola miyasida ko'ruv organiga rangli qo'zg'atuvchilar ta'siriga javob potentsiallarini ko'rish mumkin. Bu vaqtga kelib miyada shartli reflekslar shakllanishi yuzaga keladi.

Hid bilish eng muhim sezgi organi sifatida tug'ilgandan keyin darhol ishlay boshlaydi.

Shunday o'ziga xoslikka oddiy ko'rish, harakat va eshitish ham ega. Bola hayotining boshlang'ich ikki oyida og'zini chetiga qandaydir predmet bilan teginganda, bunga javoban reflektor o'girilish qobiliyatini namoyon etadi. barmoqlari ustiga tegilsa, ulami qattiq siqib oladi, qo'llari, oyoqlari, boshi bilan umumiy koordinatlashmagan harakatlarni amalga oshiradi. Unda yana harakatlanayotgan obyektlarni ko'zi bilan kuzatish, ular tomoniga boshini o'girish qobiliyati ham mavjud

Chaqaloq narsalarning mazasini ajrata oladi. U boshqa narsalar mazasiga qaraganda shirin suyuqlikni xush ko'radi va hatto shirinlik darajasini aniqlay oladi.

Chaqaloq hidlami sezadi, ularga boshini burish, yurak urishi va nafas olishi chastotasining o'zgarishi bilan javob beradi. Yana bola organizmiga o'zini saqlash va rivojlanishiga yordam beruvchi jarayonlar guruhi tug'ma ravishda berilishini alohida aytib o'tish joizdir. Ular ovqat hazm qilish, qon aylanish, nafas olish, tana harorati, moddalar almashinuvi jarayonlari va hokazolami boshqarish bilan bog'liq. Shubhasiz, so'rish, himoyaviy, mo'ljal oluvchi, ushlab oluvchi, tayanch harakati va qator boshqa reflekslar tug'ma hisoblanadi, bulami barchasi bola hayotining ikkinchi oyida aniq ko'rinadi.

O'tkir yorug'likdan bola «bevosita» ta'sirlanadi, ya'ni o'tkir yorugiikka qaray olmay, undan ko'zini yumadi. Predmetlami ko'z bilan idrok qila olmaydi, chunki ularda ko'rish mexanizmi hali o'sib yetmagan bo'ladi, bu mexanizmlar kattaroq yoshda paydo bo'ladi. Yetti-to'qqiz kunlik bola ba'zan sekin harakatlanayotgan predmetga qarab qoladi, lekin uzoq vaqt qarolmaydi. Ko'zini bir nuqtaga qaratish psixik taraqqiyotda muhim rol o'ynaydi. Bola ikki-uch oylik bo'lganda, yaqinidagi predmetlami ikki ko'zi bilan kuzata oladi, unda asosiy rang va shakllami farq qila olish qobiliyati paydo bo'ladi. Olti oyligida u ranglarga nisbatan o'z munosabatini ham bildirib boshlaydi, yoqqan rangiga intilsa, yoqmaganini itaradi, undan yuzini o'giradi. Yangi tug'ilgan bolaning eshitishi zaifroq bo'ladi, shunga ko'ra u hali o'zi eshitib, odatlanib qolmagan juda kuchli qo'zg'ovchilarga javob beradi, lekin ovozning qaysi tomondan kelayotganligini ajrata olmaydi. Bola ikkinchi oyining oxirlariga horgandagina eshitayotgan tovushiga e'tibor bera boshlaydi, tovushning qayerdan kelayotganini qidirib, u yoq bu yoqqa qaraydi. Tovush manbaini topishni o'rgangan uch oylik bola gapirayotgan kishini o'z ko'zlari bilan tez topib oladi, o'sha tomonga qarab, gapiruvchiga o'z munosabatini ifodalaydi. Ana shu vaqtdan boshlab, uning tevarak-atrofiga bo'lgan munosabati ancha kengaya boradi.

Bolaning tobora diqqat bilan eshita va ko'ra borishi uning umumiy taraqqiyoti uchun katta ahamiyatga egadir. Lekin ko'rish, eshitish va boshqa analizatorlar faqat bolaning tevarak-atrof bilan o'zaro munosabatida bo'lishi natijasida takomillashadi. Bolaning o'z ko'zi bilan ko'ra olishi ma'lum hayot tajribasi natijasidir. Bolaning eshitish orqali idrok etishi ham oldindan tovushlami ajratishga va ulami sintez qiliishga o'rganib boradi. Bolaning eshitib bilib olishi shartli bog'lanishlarning sifatiga bog'liqdir. Yangi tug'ilgan bolada diqqat qilish qobiliyati bo'lmaydi.

Unda turli qo'zg'ovchilar ta'sirida asta-sekin ixtiyorsiz diqqat rivojlanib boradi. Bolaning tasavvur doirasi qancha qisqa bo'lsa, uning o'zi uchun tanish va yangi bo'lgan predmetga nisbatan diqqati shuncha intensiv va davomli bo'ladi. Diqqatning psixik ta'siri ma'lum, u sezgi kompleksini idrokka aylantirib, psixik jarayonlarning o'tishini kuchaytiradi va tasavvurlarning xotirada mustahkam saqlanishiga yordam beradi.

Bola organizmiga o'zini saqlash va rivojlanishiga yordam beruvchi jarayonlar guruhi tug'ma ravishda berilishini alohida aytib o'tish joizdir.

Ular ovqat hazm qilish, qon aylanish, nafas olish, tana harorati, moddalar almashinuvi jarayonlari va hokazolami boshqarish bilan bog'liq. Shubhasiz, so'rish, himoyaviy, mo'ljal oluvchi, ushlab oluvchi, tayanch harakati va qator boshqa reflekslar tug'ma hisoblanadi, bulaming barchasibola hayotining ikkinchi oyida aniq ko'rinadi.

Tug'ilganidan boshlab bolaning nafaqat sezgi organlari ishlashga tayyorligi ma'ium bo'Imay, balki bosh miyasi ham faol ishlay boshlaydi. Onalar chaqaloqning faqatgina psixika va xulqning tug'ma shakllarinigina bilmasdan, balki organizmni tabiiy rivojlanish jarayonini ham bilishi kerak. Hayotining birinchi oylarida harakatlarning rivojlanishi alohida ahamiyatga ega.

Chaqaloq motorikasi tug'ilganidan boshlab yetarlicha tashkiliylikka ega, u holatlami boshqarishga mo'ljallangan ko'pgina mexanizmlami o'z ichiga oladi.

Chaqaloqda ko'pincha oyoq-qo'llarining yuqori harakatchanlik faolligi paydo boiadi, bu kelajakda koordinatlashgan harakatlami murakkab majmuini shakllanishida ijobiy ahamiyatga ega. Chaqaloq bolalarda qo'l-oyoqlar bukilib, barmoqlar musht bo'lib turadi.

Hayotining birinchi oylarida, bola bezovtalangan paytlarda, qo'l va oypqlaming harakati juda betartib, bir-biriga moslashmagan, beixtiyor holda bo'ladi. Keyin harakatlar asta-sekin «ongli»lashib boradi va bu harakatlar yangi sezgilaming manbai bo'lib xizmat qiladi, bu murakkabroq harakatlarga o'tishni tayyorlaydi. 3-3,5 oylik bola, unda hali aniq koordinatsiyalashgan harakat bo'lmasa ham, qo'llarini o'yinchoqlarga uzatadi. Aniq koordinatsiyalashgan harakat 4 oyli bolada yaxshi ko'rinadi. Bola o'yinchoqni bemaol qo'lga ololadi. Uni tutib olib, u-bu yog'iga qaraydi, og'ziga tegizib ko'radi va shu yo'l bilan ko'plab har xil taassurotlar oladi. Ikki oylik bola, qomi bilan yotqizib qo'yilsa, boshini ko'tara boshlaydi. Uch oylikda esa yotgan holda tirsagiga tiranib turadi va bemaol u yoq-bu yoqqa qaray oladi. Shu bilan birga, qo'ltig'idan tutib turilsa, oyog'ida turadi. 8-8,5 oyligida boshqalarning yordamisiz o'tira oladi, emaklaydi va biror narsaga suyanib oyog'ida tura oladi. 12-13 oyligida o'tirib, tura oladi, birovning yordamisiz qadam qo'ya oladi, demak, bola yura boshlaydi. Bolaning vaqtida yurib ketmasligiga salomatligining nochorligi, chaqaloqligida ko'p kasal bo'lganligi va umumiy harakat hamda sezgi organlarining kech rivojlanishi sabab bo'ladi. Bolaning harakatlari rivojlanishi hayotini birinchi yilida judayam tez maromda kechadi, o'n ikki oy ichida erishilgan taraqqiyot hayratlanarli.

Cheklangan qo'l-oyoq, boshni tug'ma umumiy elementar harakatlar to'plamidan iborat imkoniyatga ega bo'lgan, amalda yordamga muhtoj mavjudotdan bola kichkina odamga aylanadi, u nafaqat ikki oyoqda oson turuvchi, balki muhitda nisbatan ozod va mustaqil harakatlanuvchi oyoqlar harakati bilan bir vaqtda fazoda qo'l bilan murakkab boshqaruv harakatlarini va atrofdagi olamni tadqiq etishga moijallangan harakatlarni amalga oshira oladi.

Yangi tug'ilgan bolada diqqat qilish qobiliyati bo'lmaydi. Unda turli qo'zg'ovchilar ta'sirida asta-sekin ixtiyorsiz diqqat rivojlanib boradi. Bolaning tasavur doirasi qancha qisqa bo'lsa, uning o'zi uchun tanish va yangi bo'lgan predmetga nisbatan diqqati shiincha intensiv va davomli bo'ladi. Diqqatning psixik ta'siri ma'lum, u sezgi kompleksini idrokka aylantirib, psixik jarayonlarning o'tishini kuchaytiradiva tasavurlarning xotirada mustahkam saqlanishiga yordam beradi.

REFERENCES

1. Mahmudov M., Tursunova S. -Bolalar psixologiyasi. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 2018.
2. Qodirova Z. - Rivojlanish psixologiyasi. Toshkent, 2020.
3. G'oziev E.G. Umumiy psixologiya. Toshkent. 2002.1-2 kitob.
4. Выготский Л.С. - Проблемы развития психики. Москва: Издательство Академии Наук СССР, 1965.
5. Запорожец А.В., Лисина М.И. - Развитие восприятия и эмоциональной сферы ребенка. Москва: Педагогика, 1984.